

УДК 37.091(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.342285>

Світлана Івах, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7812-9988>

Василь Ковальчук, магістрант спеціальності А1 Освітні науки (Педагогіка вищої школи)
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9085-6974>

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті наголошено на актуальності обґрунтування принципів створення освітнього середовища у сучасному закладі освіти як важливого теоретичного фундаменту та практичного дороговказу визначення якості, ефективності і гуманності освітнього процесу. Системоутворювальним принципом проєктування освітнього середовища визначено принцип динамічної відповідності педагогічного процесу освіти особистості психологічному процесу її розвитку. Обґрунтовано важливість у побудові якісного освітнього середовища закладу освіти і таких принципів, як: принцип організації комплексного і гетерогенного освітнього середовища; принцип організації персонально адекватного освітнього середовища; принцип культурологічного розвитку дитини; принцип цілісності; принцип співпраці у системі “вчитель – учень”, “учень – учень”, “учень – довкілля”.

Доведено, що завдяки реалізації ключових принципів педагогічному колективу закладу освіти вдається створити цілісне освітнє середовище, яке охоплює просторово-предметний, технологічний і соціальний компоненти. Це означає, що забезпечується відповідний комплекс розвивальних стимулів, організовується діяльність учасників освітнього процесу, яка сприяє розвитку, а також налагоджується міжособистісна взаємодія, що опосередковує вплив середовища на особистість і включає її в активну діяльність. Основою побудови такого середовища є методологічний принцип інтеграції, який передбачає не просто поєднання окремих елементів, а створення якісно нового стану освітньої системи шляхом об'єднання різних структурних компонентів і функцій у єдине ціле. Такий підхід відповідає сучасним вимогам і дозволяє створити оптимальні умови для роботи з дітьми та учнівською молоддю, забезпечуючи ефективне вирішення завдань їхнього виховання, навчання і розвитку в межах закладу освіти.

Ключові слова: освітнє середовище; заклад освіти; принципи; інтеграція; здобувач освіти.

Літ. 5.

Svitlana Ivakh, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7812-9988>

Vasyl Kovalchuk, Master's Student in the Specialty A1 Educational Sciences (Higher School Pedagogy),
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9085-6974>

PRINCIPLES OF ORGANIZING THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article emphasizes the importance of substantiating the principles of creating an educational environment in a modern educational institution as an important theoretical foundation and a practical guide to determining the quality, effectiveness, and humanity of the educational process. The system-forming principle of designing an educational environment is the principle of dynamic correspondence between the pedagogical process of educating a person and the psychological process of their development. It has been substantiated that while building a high-quality educational environment in an educational institution it is also important to adhere to the following principle: the principle of organizing a complex and heterogeneous educational environment; the principle of organizing a personally adequate educational environment; the principle of cultural development of the child; the principle of integrity; the principle of cooperation in the systems “teacher – student”, “student – student”, “student – environment”.

It has been proved that due to the implementation of these principles, the pedagogical staff of an educational institution is able to: provide an appropriate set of “developmental stimuli” (spatial-object component of the educational environment); organize “developmental activity” of agents of the educational process (technological component); organize “developmental interpersonal interaction” of agents, which mediates the influence of relevant stimuli on the personality and engaging them in relevant activities in the context of the educational process (social component). At the same time, we consider the idea of integration to be the main methodological principle of building the educational environment in an educational institution, which involves combining, restoring any parts in a holistic unity, and creating a qualitatively new state of the educational system of an educational institution by combining various structural elements and functions into a single whole. This approach to creating an

educational environment meets the requirements of our time, ensures the implementation of an important task – creating optimal conditions for organizing work with children and student youth, and provides an opportunity to solve the problems of their upbringing, training, and development within the framework of an educational institution.

Keywords: educational environment; educational institution; principles; integration; student.

Постановка проблеми. Центральним елементом оновлення сучасної системи освіти в Україні є реалізація її гуманістичної сутності, увиразнення пріоритету духовних цінностей. Українські освітяни покликані утверджувати самоцінність людської особистості та її індивідуальних особливостей, плекати у своїх вихованців любов і милосердя, працьовитість та наполегливість, спонукаючи до ініціативності, творчості. Своєю чергою, це означає створення максимально сприятливих умов для виявлення й розвитку здібностей кожної дитини, для її самовизначення та самореалізації, подолання формалізму у визначенні основних орієнтирів її особистісного становлення. Тому сьогодні необхідно організувати в закладах освіти таке навчально-виховне середовище, яке б уможливило врахування індивідуальних (у т. ч. й вікових) відмінностей вихованців, рівня розвитку їхніх здібностей до різних видів діяльності. Адже освітнє середовище виступає не лише простором для передачі знань, а й ключовим чинником формування особистості, розвитку критичного мислення, соціалізації та професійної самореалізації учнів і педагогів. А зміна освітніх парадигм – від знаннєвої до компетентнісної – вимагає переосмислення підходів до організації навчального процесу, інтеграції цифрових технологій, забезпечення інклюзивності та психологічного комфорту.

Зростання соціальної різноманітності, виклики цифровізації, потреба в інноваційних управлінських стратегіях та орієнтація на міжнародні стандарти якості освіти – усе це зумовлює необхідність формування такого освітнього середовища, яке буде адаптивним, безпечним, мотиваційним і відкритим до змін. Ефективне освітнє середовище є не лише умовою успішного навчання, а й індикатором сталого розвитку освітнього закладу в контексті суспільних трансформацій.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема дослідження освітнього середовища сьогодні надзвичайно актуальна насамперед у контексті інтегративного впливу соціального середовища на розвиток особистості дитини, а також необхідності створення комфортних умов для вихованців у закладах освіти. Цим питанням присвячено багато наукових студій у галузях педагогіки і психології. Так, О. Петренко [4], Т. Гуркова [1], Н. Ковалевська та А. Пасічніченко [2], розкривають сутнісні характеристики поняття “освітнє середовище”, висвітлюють його основні моделі, особливості та компоненти як педагогічного явища.

Л. Остапенко [3], Г. Полякова [5] розглядали питання впливу освітнього середовища на успішну самореалізацію здобувача освіти, на формування професійної компетентності його як майбутнього фахівця. Науковці довели, що тільки в ефективно організованому освітньому середовищі навчання буде орієнтуватися на інноваційну модель, найважливішими характеристиками якої є особистісно-орієнтована спрямованість, установка на розвиток творчих здібностей вихованців.

Зазначимо, що визначальним питанням створення освітнього середовища у сучасному закладі освіти є питання визначення принципів його побудови. Принципи – це не просто теоретичний фундамент, а практичний дороговказ, який визначає якість, ефективність і гуманність освітнього процесу.

Отже, актуальність і практичне значення окресленої проблеми і зумовили вибір теми нашої наукової розвідки, метою якої є визначення принципів організації освітнього середовища в сучасних закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвивальне освітнє середовище має будуватися на принципі динамічної відповідності – тобто узгодженості педагогічного процесу з психологічним розвитком особистості. Це означає, що навчання повинно враховувати, як саме розвивається дитина і підтримувати її на кожному етапі. Для реалізації цього підходу важливо враховувати соціокультурний контекст, у якому росте дитина, приділяти особливу увагу сенситивним періодам – етапам, коли дитина найбільш сприйнятлива до навчання, а також застосовувати ідеї Льва Виготського про “зону найближчого розвитку”, що передбачає навчання трохи складнішому, ніж дитина вже вміє з метою стимулювання її розвитку. Освітній процес має узгоджуватись із провідною діяльністю дітей на різних вікових етапах їх розвитку.

Теоретичною основою організації такого середовища є теорія можливостей Джеймса Гібсона в інтерпретації Віктора Ясвіна. Вона передбачає, що розвиток особистості відбувається через взаємодію зовнішніх стимулів і внутрішньої активності дитини. Тому освітній процес має включати три ключові компоненти: просторово-предметний (створення середовища, яке стимулює розвиток); технологічний (організація діяльності, що сприяє розвитку); та соціальний (забезпечення міжособистісної взаємодії, яка допомагає дитині включитися в освітній процес).

Для ефективної реалізації цього підходу необхідно активізувати всі аспекти розвитку учня:

сприйняття, мислення, практичні навички; стимулювати психологічні механізми – уяву, рефлексію, емпатію, здатність до проєктування; а також враховувати вікові, статеві, етнічні та інші індивідуальні особливості дітей [2, 53].

У процесі проєктування та організації освітнього середовища важливо дотримуватись кількох ключових принципів. По-перше, це принцип комплексності та гетерогенності, який передбачає створення багатогранного середовища, що охоплює різні аспекти розвитку учня. По-друге, принцип персональної адекватності, що означає врахування індивідуальних особливостей кожного учня при організації освітнього простору. Особливу увагу слід приділяти принципу культурологічного розвитку дитини. Культура в цьому контексті розглядається не лише як результат суспільного розвитку, а як його внутрішня енергія, спосіб буття, що поєднує духовні та матеріальні прояви. Духовність особистості є відображенням рівня розвитку суспільства, а створені людьми культурні цінності – показником його культурно-історичного поступу.

У шкільному віці дитина стикається з різними формами культури – традиційною і сучасною, академічною і масовою, індивідуальною і суспільною. Тому стратегія культурологічного розвитку учнів має бути спрямована на формування внутрішньої культури особистості, як здатності уявляти і творити новий, кращий світ, нову духовність і майбутнє. Культуроутворювальні процеси стають основою освітніх і виховних орієнтирів, які реалізуються в культуротворчому, поліхудожньому середовищі через активну художньо-творчу діяльність учасників навчального процесу. Відповідно до цього принципу, освітнє середовище має включати три важливі компоненти: художнє спілкування (участь учня в культурному житті як споживача культури); власну художню творчість (як спосіб самовираження); і саморозвиток (як шлях до вдосконалення себе, свого духовного і творчого потенціалу) [4, 8].

Цей принцип спрямований на виховання гармонійно розвиненої особистості, яка є висококультурною, освіченою та соціально активною. Він охоплює низку важливих завдань, серед яких – формування здатності учня усвідомлювати власний розвиток як частину національної та світової культури, розвиток світогляду та естетичного ставлення до навколишнього світу через активну участь у художньо-творчій діяльності. Особлива увага приділяється підвищенню креативності та розвитку індивідуальних особливостей учнів шляхом комплексного використання різних видів мистецтв у спеціально створеній полімодальній системі художнього виховання. Освітнє середовище має також сприяти формуванню потреби реалізовувати власні творчі інтереси в галузі мистецтва, науки та професійної діяльності [3, 132].

Важливо, щоб учні усвідомлювали зв'язок між збереженням морального та фізичного здоров'я і загальним рівнем культури суспільства. Принцип включає також формування екологічної свідомості, розуміння особистої відповідальності за збереження природи та рідної землі. Крім того, він передбачає розвиток правової культури, соціальної активності, здатності визначати свою роль у прогресивному розвитку суспільства та рівень власної участі в його життєдіяльності. Завершальним компонентом є виховання етичного ставлення до інших, формування поваги, толерантності та вміння взаємодіяти з людьми на основі гуманістичних цінностей.

Реалізація принципу цілісності в освітньому середовищі передбачає його створення як єдиної, гармонійної системи, де всі складові узгоджуються з напрямками розвитку особистості. Це означає, що навчально-виховний процес має забезпечувати умови для пізнавального, фізичного та духовного розвитку дитини, сприяти її соціалізації через взаємодію різних видів діяльності. Особистість розглядається як складна, відкрита і багатовимірна система, здатна до саморегуляції, яка розвивається як цілісність у взаємопов'язаних сферах: у взаємодії з зовнішнім світом, у вираженні внутрішнього світу, у переживаннях, поведінці та діяльності. Такий підхід базується на діалектичному розумінні розвитку особистості та слугує основою для створення інноваційного освітнього середовища, яке підтримує гармонійне становлення учня як особистості.

Принцип співпраці в освітньому середовищі передбачає побудову взаємин між усіма учасниками навчально-виховного процесу на основі спільної діяльності та творчості. У такому середовищі дитина розвиває власні способи життя у взаємодії з дорослими – педагогами, вихователями, батьками – та іншими дітьми: однолітками, старшими і молодшими учнями. Основа педагогічної стратегії співпраці – це особистісно орієнтоване виховання, яке визнає дитину відповідальним суб'єктом власного розвитку і найвищою цінністю освітнього процесу. Головною ознакою цього принципу є змістовне наповнення міжособистісних контактів у системах “вчитель – учень”, “учень – учень”, “учень – довілля”. Така співпраця, що враховує внутрішній світ дитини, позитивно впливає на її вільний розвиток: учні отримують можливість самостійно обирати навчальні завдання і моделі поведінки, залучаються до самоаналізу власної діяльності, визначають свою участь у різних видах активності на основі самооцінки, самопізнання та прагнення до самовдосконалення. Реалізація принципу співпраці в освітньому середовищі передбачає наповнення навчального процесу емоційно значущим і особистісно важливим змістом, що сприяє духовному становленню дитини, її моральному зростанню та форму-

ванню позитивних інтелектуальних почуттів. Віра в дитину як у самостійного суб'єкта розвитку стимулює її прагнення до самопізнання, самооцінки та визначення власної програми особистісного зростання. Освітнє середовище, яке надає можливості для диференціації та індивідуалізації, підтримує активну участь учня в навчально-виховному процесі, сприяє вільному вибору завдань і способів діяльності. У результаті формується гуманістична взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу, що базується на діалогічному спілкуванні, відкритості до обміну думками та враженнями, повазі до гідності кожного, свободі вираження почуттів і переконань. Такий підхід забезпечує демократичне управління освітнім процесом, заохочує ініціативу учнів і сприяє гармонійному розвитку особистості. Функціонування інноваційного освітнього середовища ґрунтується на загальнолюдських цінностях – цінності людини, здоров'я, праці, знань, культури, Батьківщини – які створюють умови для розкриття творчого потенціалу дитини та реалізації її внутрішнього “Я” у різних видах діяльності. Засвоєння цих цінностей впливає на поведінку учнів, формує потребу в творчій праці, саморегуляції та самоствердженні [3, 134].

Виховання стійкої внутрішньої потреби до творчої праці потребує поєднання активної участі учнів у різноманітних видах діяльності з глибоким осмисленням власного життя в соціальному, моральному, естетичному, економічному, екологічному та валеологічному аспектах. Це осмислення має ґрунтуватися на естетичному та емоційному вихованні, що формує ціннісне ставлення до світу і себе. У зв'язку з цим важливим стає принцип поєднання різних організаційно-педагогічних підходів до створення освітнього середовища – діяльнісного, культурологічного, особистісно орієнтованого та психолого-педагогічного. Основою для побудови такого середовища є методологічний принцип інтеграції, який розуміється не просто як об'єднання окремих частин, а як створення якісно нового стану освітньої системи шляхом поєднання різних структурних елементів і функцій у єдине ціле.

Для реалізації цього підходу необхідне вдосконалення організаційних, змістових і професійних аспектів навчально-виховного процесу. Система професійного розвитку педагогів має функціонувати не лише в межах освітнього закладу – через школи передового педагогічного досвіду, семінари, тренінги, консилиуми та конференції – а й на ширших рівнях: міському, обласному, всеукраїнському. Поширення педагогічного досвіду здійснюється через вебінари, майстеркласи, аналіз і впровадження авторських технологій, створення регіональних осередків для апробації навчальних і виховних методик у межах експериментальної діяльності [5, 80]. Усі ці завдання мають реалізовуватись на основі

інтегрованого підходу до професійної діяльності педагогів, що забезпечує цілісність, гнучкість і ефективність їхніх дій відповідно до вимог сучасного розвивального освітнього процесу.

Висновки. Реалізація зазначених принципів дозволяє сформувати освітнє середовище як консолідований центр, що об'єднує функції різних соціальних інститутів і закладів для дітей – культурно-просвітницьких, фізкультурно-спортивних, соціально-реабілітаційних, медичних та інших. Такий підхід відповідає сучасним вимогам і забезпечує створення оптимальних умов для роботи з обдарованими дітьми та учнівською молоддю. Він дозволяє ефективно вирішувати завдання їхнього виховання, навчання і розвитку безпосередньо в межах загальноосвітнього навчального закладу, інтегруючи різноманітні ресурси і можливості для підтримки індивідуального потенціалу кожного учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуркова Т. Дефініції понять “освітній простір”, “середовище”, “освітнє середовище”. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). С. 114–118.
2. Ковалевська Н., Пасічніченко А. Сучасні уявлення про освітнє середовище як психолого-педагогічний феномен. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 9 (63). С. 50–61.
3. Остапенко Л. Освітнє середовище як впливовий чинник успішної самореалізації здобувача освіти. *Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика* : матеріали наук.-практ. конференції, м. Ірпін, 27 лют. 2020 р. Ірпін, 2020. С. 130–135.
4. Петренко О. Дефініція і сутнісне наповнення поняття “освітнє середовище” у контексті сучасної освітньої парадигми. *Іноватика у вихованні*: зб. наук. пр. Рівне : Рівненський ДГУ 2018. Вип. 7. Т. 1. С. 6–16.
5. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця. *Вища школа*. 2010. № 10. С. 78–87.

REFERENCES

1. Hurkova, T. (2019). Definiciji poniat “osvitnii prostir”, “seredovyshche”, “osvitnie seredovyshche” [Definitions of the concepts “educational area”, “environment”, “educational environment”]. *Youth & market*, No. 4(171), pp. 114–118. [in Ukrainian].
2. Kovalevska, N. & Pasichnichenko, A. (2016). Suchasni uivlennia pro osvitnie seredovyshche yak psykholohopedahohichniy fenomen [Modern views on the educational environment as a psychological and pedagogical phenomenon]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, No. 9(63), pp. 50–61. [in Ukrainian].
3. Ostapenko, L. (2020). Osvitnie seredovyshche yak vplyvovyi chynnyk uspishnoi samorealizatsii zdobuvacha osvity [Educational environment as a significant factor in the successful self-realization of a learner]. *Formation of Modern Educational Environment: Theory and Practice* (Proceedings of the Scientific and Practical Conference, Irpin, February 27, 2020, pp. 13–15). Irpin. [in Ukrainian].
4. Petrenko, O. (2018). Definitisia i sutnisne napovnennia poniatia “osvitnie seredovyshche” u konteksti suchasnoi

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ВІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ ЯК ІННОВАЦІЙ В ДОШКІЛЛІ

osvitnoi paradyhmy [Definition and essential content of the concept "educational environment" in the context of the modern educational paradigm]. *Innovation in Upbringing: collection of scientific works*, Issue. 7, Vol. 1, pp. 6–16. Rivne, pp. 6–16. [in Ukrainian].

5. Poliakova, H. (2010). Vplyv osvitnoho seredovyscha VNZ na formuvannya profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia

[The influence of the university educational environment on the formation of a specialist's professional competence]. *Higher School*, No. 10, pp. 78–87. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2025

УДК 373.2.022(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.342286>

Надія Дудник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7879-8206>

Олександра Свйонтик, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0945-3538>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ВІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ ЯК ІННОВАЦІЙ В ДОШКІЛЛІ

У статті проаналізовано важливість проблеми формування самостійності у дітей з раннього віку як прояву природного дорослішання. Самостійність як термін розглянуто у поведінці, соціальних взаєминах, мисленні, діяльності. Виокремлено думки педагогів та психологів на проблему способів виховання самостійності у дітей дошкільного віку. Зосереджено увагу на педагогічній технології вільного виховання М. Монтессорі як одну з найкращих у світовій практиці. Інноваційність думок відомої педагогині представлені у першому україномовному збірнику праць "Освіта і мир", де ідеї саморозвитку дитини мають філософське значення у світобудівництві, формуванні стратегії виховання. Дослідження та використання кращих ідей теорії та практики виховання дітей раннього та дошкільного віку М. Монтессорі є засобом підвищення кваліфікації педагогів, саморозвитку батьків у педагогічних знаннях. У статті визначено переваги у створенні розвивального середовища в умовах ЗДО з урахуванням ідей свободи вибору, самостійного дослідження дидактичного матеріалу, часу його використання у процесі формування мислення дитини як вільної особистості. Окреслено роль педагога у взаємодії з вихованцями, яка повинна бути не домінуючою, а допоміжною, емоційно стабільною, доброзичливою. Описано шляхи налагодження співпраці освітніх закладів та батьків вихованців у покращенні умов організації розвивального середовища, способів заохочення дітей до самостійної діяльності. Подано перспективу удосконалення педагогічного процесу за умови використання ідей вільного виховання М. Монтессорі як актуальних у розрізі сучасних соціальних проблем та викликів, які вирішує українська освіта.

Ключові слова: самостійність; інновації; теорія вільного виховання М. Монтессорі; організація розвивального середовища; дитина раннього та дошкільного віку.

Літ. 17.

Nadiia Dudnyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7879-8206>

Oleksandra Sviontyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education at the Department,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0945-3538>

THE USE OF MARIA MONTESSORI'S THEORY OF FREE UPBRINGING AS AN INNOVATION IN PRESCHOOL EDUCATION

The article analyses the importance of developing independence in children from an early age as a manifestation of natural maturation. Independence as a term is considered in behaviour, social relations, thinking, and activity. The opinions of pedagogues and psychologists on the problem of methods of developing independence in preschool children are highlighted. The article focuses on the pedagogical technology of free education by M. Montessori as one of the best in the world practice. The innovative ideas of the famous pedagogue are presented in the first Ukrainian-language collection of works, "Education and Peace", where the ideas of self-development of the child have philosophical significance in world building and the formation of an upbringing strategy. The study and use of the best ideas of M. Montessori's theory and practice of the